

הודאת בעל דין

שיעור זה קשור לכללים:

האדם – גופו וממונו
לימוד הסוגיא לאור המצוות

תמצית השיעור: הגמרא אומרת, בהוה אמינא, שפיו של האדם אינו מחייבו ממון. אמירה זו תמוהה. עיין בשרשי הדברים מעלה גדר חדש של נאמנות: נאמנות מכח בעלות. הגדרה זו משלבת הבנות שונות של האחרונים בסוגיא, ועל פיה מתבארת הסוגיא.

הצעת הסוגיא והשאלות

סוגיית הגמרא (בבא מציעא ג' ע"א):

תני רבי חייא: מנה לי בידך, והלה אומר: אין לך בידי כלום, והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז - נותן לו חמשים זוז וישבע על השאר, שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים מקל וחומר... ומאי קל וחומר, ומה פיו שאין מחייבו ממון מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו ממון אינו דין שמחייבין אותו שבועה. ופיו אין מחייבו ממון, והא הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, מאי ממון - קנס, ומה פיו שאין מחייבו קנס מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו קנס אינו דין שמחייבין אותו שבועה...

סוגיא זו מעוררת כמה שאלות.

א. רבים הקשו על הקל וחומר שהגמרא מציעה בתחילה: "ומה פיו שאין מחייבו ממון מחייבו שבועה", כיצד יכולה הגמרא להעלות הוה אמינא כזו, והרי ברור ופשוט שפיו מחייבו ממון.

קושיא זו באה בשני כיוונים. יש שהקשו מצד המקור - חיוב שבועה נלמד ממודה במקצת, והרי מודה במקצת הוא הדוגמא הבולטת לכך שפיו מחייבו ממון¹, וכיצד ניתן לומר שפיו אינו מחייבו ממון ומחייבו שבועה? (ראה בשיטה מקובצת כאן בשם מהר"י אבוהב). יש שהקשו מצד הסברא - והרי כל משא ומתן שבעולם מסתמך על דבריו של אדם, וכיצד ניתן לומר שאינו נאמן על דבריו? ("חיים שנים ישלם", לר' חיים ויטאל).

¹ כפי שאומר רש"י בקידושין (ס"ה ע"ב): "הודאת בעל דין כמאה עדים - דכתיב (שמות כ"ב) 'אשר יאמר כי הוא זה' הרי שסמך על מקצת הודאתו", וראה בהמשך על דברי רש"י אלה.

ב. יש להקשות עוד קושיא בכיוון הפוך מן הקושיא הראשונה.
בתוספתא (פ"א ה"ו) מובא:

**הודאת בעל דין כמאה עדים. אימתי, בזמן שטענו והודה, אבל אם הודה
מפי עצמו יכול לחזור בו שהפה שאסר הוא הפה שהתיר.**

על פי התוספתא, המשפט: "פיו אינו מחייבו ממון" נכון גם למסקנה במקרה שהודה מעצמו בלא תביעה.² אם כן, הקל וחומר שאמרה הגמרא בתחילה אינו נדחה, וכך יש להבינו: "ומה פיו שאין מחייבו ממון בלא תביעה מחייבו שבועה כשנתבע, עדים שמחייבים אותו ממון גם בלא תביעה, אינו דין שמחייבים שבועה כשנתבע".

ג. עוד הקשה בשיטה מקובצת בשם רבו, מדוע לא אמר קל וחומר נוסף: "ומה פיו שאין מחייבו מלקות מחייבו שבועה, עדים שמחייבים אותו מלקות אינו דין שיחייבו שבועה".

ד. כתב רש"י בסוגייתנו:

הודאת בעל דין כמאה עדים - ברייתא היא בתוספתא דבבא מציעא בפרק ראשון.

יש לשאול על דבריו בשתיים. 1. לשם מה הביא כלל מקור לדין זה, והלא סברא פשוטה היא שאדם נאמן בדבריו לחייב עצמו בממונו (וכפי שכתב ר' חיים ויטאל כמובא לעיל).
2. דבריו שונים ממה שכתב בקידושין (ס"ה ע"ב):

**הודאת בעל דין כמאה עדים - דכתיב (שמות כ"ב) "אשר יאמר כי הוא זה"
הרי שסמך על מקצת הודאתו.**

אם מקורו של דין זה הוא בפסוק, מדוע הביא בסוגייתנו מקור מן הברייתא?³

ה. יש לדייק בלשון: "ומה פיו שאין מחייבו ממון". הביטוי המקביל לכך באיסורים הוא: "אין אדם משים עצמו רשע", ולכאורה אף כאן היה ראוי לומר: "אין אדם נאמן על עצמו בממון", שהרי לא פיו הוא המחייב אותו, אלא הוא המחייב את עצמו.

² להלכה נתון ענין זה במחלוקת הראשונים והאחרונים. יש שאמרו (כך משמע ברי"ף א' ע"ב, ועי' בשלטי גבורים שם, ובדברי "קצות החושן" סי' פ"א ס"ק כ"ב) שהודאת בעל דין כמאה עדים רק כשהעיד בעקבות תביעה כנגדו, אבל אם העיד מעצמו יכול לחזור בו, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. ויש שאמרו (עי' דבריהם בש"ך סי' פ"א ס"ק כ' ול"ד) שגם כשהעיד מעצמו אינו יכול לחזור בו והודאתו כמאה עדים דמי.
³ ב"קצות החושן" (סי' רמ"א ס"ק א') הוכיח מדברי רש"י בקידושין שהודאת בעל דין כמאה עדים היא בתורת נאמנות ולא בתורת מתנה, וביאר שעל כן הביא רש"י את המקור מהפסוק רק בקידושין, כיון ששם מוכח מהסוגיא שהודאת בעל דין היא בתורת נאמנות. אלא שמרש"י בסוגייתנו קשה על דבריו, ואכמ"ל.

ביאור הרב קוק זצ"ל בסוגיא

חלק מן השאלות מתיישבות לאור דבריו של הרב קוק זצ"ל בביאורו לסוגיא זו. כך מובא בחידושי העילוי ממייציט⁴ (סי' ק'):

בערך בשנת תרפ"ה בעת ביקורו באמריקה, הוזמן הרב הגאון אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל להגיד שיעור בשיבת רבנו יצחק אלחנן בניו יורק. הוא הקשה היאך סלקא דעתיה דהגמרא למימר שפיו אין מחייבו ממון, הרי במודה מקצת דמיירי בו פיו מחייבו החמשים שהוא מודה ולמה להגמרא להביא מהודאת בעל דין כמאה עדים דמי. הרב קוק תירץ דהא דהגמרא אומרת פיו אין מחייבו ממון היינו שפיו אין מחייבו מטעם נאמנות אלא שהוא משלם החמשים בתורת מתנה. ועל זה מתרץ מאי ממון קנס. דמהא דאין פיו מחייבו קנס חזינן דפיו אין לו נאמנות. דהנהא דאין פיו מחייבו קנס זה משום דכתיב "אשר ירשיעון אלהים", ואמרינן פרט למרשיע את עצמו. ואם נימא דהא הודאת בעל דין כמאה עדים דמי זה משום דלגבי עצמו יש לו נאמנות, למה נקרא מרשיע עצמו. וכמו גבי עדים לא אמרינן פרט לאשר ירשיעון העדים.

הרקע לדבריו של הרב קוק מבוואר ב"קצות החושן" (סי' ל"ד ס"ק ד') ובמה שנחלק שם על מוהר"י נ' לב:

וז"ל התשובה שם במהר"י נ' לב: דאם נוגע פסול משום קרוב אם כן לחוב אמאי נאמן דהא קרוב פסול בין לזכות בין לחוב והעלה שם דהא דכשר לחוב היינו משום דאתינן עלה מתורת חיוב ומתורת מתנה כיון דיכול אדם לחייב עצמו כשאינו חייב, וזה שמודה שחייב הוי כאלו אמר חייב אני לך מנה ויכול לחייב עצמו וכמ"ש בעה"ת וכו' ע"ש...
אלא דגם בטעמא דמוהר"י נ' לב קשה לי טובא... ועוד דאמרינן בריש פרק קמא דמציעא לא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים ומה פיו שאינו מחייב ממון מחייבו שבועה ופריך אינו מחייבו ממון והא הודאת בעל דין כמאה עדים אלא מה לפיו שאינו מחייבו קנס ופריך מה לפיו שאינו בהכחשה ובהזמה תאמר בעדים שישנו בהכחשה ובהזמה, ואי נימא טעמא דפיו משום מתנה וחיוב אם כן איך שייך ביה הכחשה והזמה, והא ודאי במתנה מצי יהיב, ומאי אולמיה דפיו יותר מעדים והא לענין נאמנות אדרבה עדים נאמנין יותר מפיו...
ועוד מוכרע הוא הדבר מדין מודה במקצת דחייבה התורה שבועה ואלו היה כופר בכל בפני בית דין אלא שאומר אף על פי כן אני מחייב עצמי בפניכם בחמשים וזו ודאי אין בזה חיוב שבועה ועיקר חיוב שבועה במודה במקצת

⁴ הדברים מובאים בצורה דומה גם ב"טוב ראייה" על כבא מציעא (ג' ע"ב), ובאגרות ראייה ח"א אגרת ק"ג (עמ' קכ"ה), עיי"ש.

משום דהוודה במקצת התביעה ומשום הכי הטילה התורה השבועה על שאר אבל אי נימא דאינו נאמן כלל אלא מתורת חיוב אין בזה דין מודה במקצת וזה ברור.

ולכן נראה דהא דנאמן אדם על עצמו אף על פי שהוא קרוב אל עצמו היינו משום כן גזירת הכתוב שיהא אדם נאמן על עצמו בכל הפסולין שיש בו, וכבר האיר עינינו מאור העולם רש"י בקידושין פרק האומר (דף ס"ה ע"ב) שם הודאת בעל דין כמאה עדים ז"ל רש"י דכתיב אשר יאמר כי הוא זה הרי שסמך על מקצת הודאתו ע"כ ואם כן כי היכא דהאמין התורה שני עדים על אחרים כן האמין התורה לכל אדם על עצמו אף על גב דהוא קרוב לעצמו דקרוב לא פסלה התורה אלא על אחרים אבל על עצמו נאמן... עיקר הטעם הוא כמו שאמרנו דהתורה לא פסלה אלו הפסולים אלא על אחרים אבל על עצמו האמינו תורה ונתן לו נאמנות כמאה עדים וילפינן לה מדכתיב "כי הוא זה", וכמ"ש רש"י וזה הוא ברירא דהך מלתא.

מוהר"י נ' לב מבין כי תוקפה של הודאת בעל דין היא מכח התחייבותו. אין זו נאמנות - אין בית הדין רואה בדבריו חלק מבירור המציאות, אלא הרי הוא כמתחייב לתת, וכמו שנותן מתנה כך עליו לתת את מה שהודה בו. "קצות החושן" חולק, וסובר שהתורה נתנה לאדם נאמנות במה שנוגע לעצמו, והרי הוא נאמן, כמו עדים. דבריו מבררים לבית הדין את המציאות, והוא נאמן על עצמו.

לאור זאת מבאר הרב את מהלך הסוגיא כך :

ומה פיו שאין מחייבו ממון מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו ממון אינו דין שמחייבין אותו שבועה.

הגמרא מניחה שחיובו של אדם בממון הוא בתור התחייבות ומתנה, ולא מתורת נאמנות, ועל כן אמרה: "ומה פיו שאין מחייבו ממון" - בתורת נאמנות, אלא רק בתורת התחייבות, ובכל זאת, אף שאין לו נאמנות הרי הוא "מחייבו שבועה" - מצד הנאמנות, "עדים שמחייבין אותו ממון" בתורת נאמנות - שהרי עדים מכח נאמנות הם באים, "אינו דין שמחייבין אותו שבועה".
על כך שאלה הגמרא:

ופיו אין מחייבו ממון, והא הודאת בעל דין כמאה עדים דמי.

לשון זו מורה על נאמנות כעדים, ומכאן מוכח, לכאורה, שאדם מחייב עצמו מכח נאמנות. מתרצת הגמרא:

מאי ממון - קנס, ומה פיו שאין מחייבו קנס מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו קנס אינו דין שמחייבין אותו שבועה.

מדוע פיו של אדם אינו מחייבו קנס? אין זה משום שאינו נאמן, אלא משום שאינו יכול לחייב עצמו בזה. כפי שאמרה הגמרא: "אשר ירשיעון אלהים" - ולא המרשיע את עצמו".⁵ ההרשעה איננה בירור המציאות על ידי דבריו, שהרי אם כך גם בעדים היה מקום לומר: "אשר ירשיעון אלהים" - ולא שהרשיעוהו עדים". אלא ודאי ההרשעה היא מכח שיכול לחייב עצמו, ולא ניתן לו כח זה בקנס. מכאן נלמד שבממון - שבו יש כח לאדם לחייב עצמו בהודאת בעל דין - אין החיוב בא מכח נאמנות אלא מכח התחייבות.

לאור דבריו של הרב מובן הקל וחומר שאמרה הגמרא בתחילה. עוד מובנים על פי דבריו דברי רש"י, מדוע הביא בסוגייתנו את המקור מהברייתא ולא מהפסוק, כפי שהביא בקידושין. הפסוק מלמד שאדם חייב על פי הודאתו, אך לא ניתן ללמוד מהפסוק את טעם החיוב, האם הוא מדין נאמנות או מדין התחייבות. אולם מהברייתא, האומרת "הודאת בעל דין כמאה עדים", מובן שהטעם הוא נאמנות, כפי שהבין הרב ממילים אלה. לכן הביא רש"י את הברייתא ולא את הפסוק. לאור ביאורו של הרב מובן גם הביטוי "ומה פיו שאין מחייבו ממון". ההבדל בין חיוב מכח נאמנות ובין חיוב מכח התחייבות תלוי בשאלה האם הודאת בעל דין באה מצד רצונו של האדם לתת, או מצד שעל ידי דבריו אנו יודעים את העובדות. "האדם" הוא רצונו. אולם ידיעתנו את העובדות אינה תלויה ברצונו אלא באמירתו בלבד. אדרבה, עירוב הרצון באמירתו מקלקל את אמינותה - כשם שלעדים אסור לערב את רצונם בעדות, ואין הם אלא מוסרים בפיהם את העובדות. על כן נאמר בעדים: "על פי שנים עדים יקום דבר" - אין העדים עצמם מוסרים את העדות, אלא פיהם בלבד, ולרצונם של העדים אין כל חלק בעדות.⁵

נמצא, שהאמירה "פיו אינו מחייבו ממון" מתייחסת לנאמנותו מצד ידיעת העובדות, ולענין זה אינו נאמן, כפי שביארנו.

עם זאת, דבריו של הרב - על אף ביאורם את ההוה אמינא של הגמרא - קשים מצד לשון התוספתא והגמרא: "הודאת בעל דין כמאה עדים", ממנה מוכח שהוא נאמן כעדים, ואין זה מצד התחייבות.⁶

⁵ הדבר יתבאר יותר על פי מה שביארו האחרונים מדוע דבר שאין מתכוון פטור. באתון דאורייתא (כלל כ"ד) כתב: "דרך כשאסרה התורה מעשה בעלמא אז כשאינו מתכוין נחשב שלא עשה האדם את המעשה כלל, ורק כנעשה מאיליו נחשב אבל לא כעשאו אדם, דמה שאיברי האדם עושים בלי כוונתו איננו מתייחס למעשהו כלל וכמובן לכל בעל שכל צח...". מעשה של האדם ללא רצונו אינו מתייחס אליו, אלא לאיבר שביצע את הפעולה. אדם המעיד על דבר ורק מוסר את עדותו בלא לערב את רצונו, הרי זה "פיו" המבצע את הפעולה, ואין היא מתייחסת אליו.

⁶ ועיי' ב"קצות החושן" סי' רמ"א ס"ק א', שכתב: "ולכן נראה לענ"ד בזה לפי מה שכתבתי בס"י ל"ד (סק"ד) בהא דקיימא לן הודאת בעל דין כמאה עדים אינה משום מתנה כמו שעלה על דעת מוהר"ן י' לב, אלא עיקר הטעם משום דהתורה האמינה לכל אדם על עצמו כמאה עדים על אחרים... ועיי"ש שכתבנו דאבוהן דכולהן, כי הוא זה דכתיב במורה במקצת... ומזה הוכחנו שם בס"י ל"ד דמורה במקצת על כרחן אינו משום מתנה כמו שכתב מוהר"ן י' לב, דכופר בכל ומחייב עצמו בפני בית דין בחמשים אין זה מחויב שבועה, אלא על

הערה נוספת העולה מן הדברים :

הרב לומד מן הסוגיא שלנו כי הודאת בעל דין היא מכח התחייבות. "קצות החושן" מוכיח מן הסוגיא שלנו כי בנאמנות עסקינן, כפי שעולה מדין מודה במקצת - שהרי הכופר הכל ונותן מתנה לתובע מקצת מה שתבע, בודאי לא יתחייב שבועה בכך, ומדוע מחייבים את המודה במקצת שבועה? כמו כן לומד הוא מעצם השוואת הגמרא בין "פיו המחייבו ממון" לעדים, שהרי אם לא בנאמנות עסקינן - מה שייך להשוות בין התחייבותו של אדם בתורת מתנה לנאמנותם של עדים?!

הכיצד ניתן ליישב את הדברים בדרך שתבאר את הסוגיא אל נכון? ועוד. "קצות החושן" הבין את מוהר"ן ל' לב שהוא מתכוון להתחייבות מוחלטת - כביכול המודה במקצת נותן מתנה לתובע. מכח הבנה זו הקשה על חיובו שבועה מכח הודאתו כפי שביארנו. מנגד, מבין "קצות החושן" כי מדובר בנאמנות מוחלטת, כעדים. בכל דרך יש קשיים בהבנת הסוגיא, כפי שהתבאר. נראה, אפוא, שדרך המלך בהבנת הסוגיא דורשת הגדרה ממוצעת, שיש בה ממין הנאמנות וממין ההתחייבות כאחד. להלן נעמוד על הגדרה זו, ולאורה תבאר הסוגיא. נקדים כמה יסודות.

נאמנות מכח בעלות

כתב הרא"ש (גיטין פ"ה סי' י"ג):

כל דבר שהוא בידו של אדם אפילו איתחזק היתירא נאמן עד אחד לטמא ולאסור, ואפילו מכחישו או אמר איני יודע, כדתניא הכא היה עושה עמו בטירות ואמר לו טירות שעשיתי עמך נטמאו נאמן, ומפרש אביי טעמא הואיל וברשותו הן הרי הן כשלו ונאמן עליהן, ולאן מטעמא דאי בעי מטמא להו, דאי טמאינהו בעי שלומי, ועוד דמשמע גבי ספר תורה דאי ספר תורה ביד לבלר נאמן לומר לא כתבתי אזכרות לשמן, אף על פי שכבר נכתבו, ועוד אמרינן בפרק האשה רבה (דף פ"ח) דאי סבר תורם משלו על של חבירו אין צריך דעת משום דבידו לתקנו, ואטו בשופטני עסקינן שיתרום מטבלו על של חבירו, אלא כיון שבידו לתקנו הוי כבעליו ואפילו תרם משל חבירו.

דבר שבידו של אדם הרי הוא נאמן עליו, משום שהוא כבעליו⁷. בעלות של אדם על רכושו כוללת בתוכה גם את נאמנותו לקבוע את מעמדו ושייכותו של רכושו. כל זמן שאינו מחייב אחר, הרי שבעלותו היא גם נאמנותו.

כרחך דהתורה האמינה להודאת בעל דין, ומשום הכי מחויב שבועה על השאר, כיון דמודה במקצת הטענה ועיי"ש". הרי שמדין מודה במקצת עצמו מוכח שחיובו הוא מצד מה שהתורה האמינה לו, ולא מצד התחייבותו, ואם כן לא ניתן לומר ש"פיו שאינו מחייבו ממון" הוא מתורת התחייבות.
⁷ בשב שמעתתא (שער ו' פ"ו) הקשה על דברי הרא"ש, האומר שהטעם שבידו נאמן משום שהוא כבעלים, מדברי הגמרא המביאה טעם שבידו נאמן גם כשהבעלים עצמו מכחיש. ונראה פשוט שאין הכוונה שבידו נאמן משום שיש לו בעלות ממונית על הדבר, וכפי שיתבאר בהמשך.

האחריות מעניקה נאמנות. מי שאחראי על הדבר נאמן עליו, שכן לא ניתן להתקיים בעולם בלא שנאמין לאדם על מה שעשה, כפי שהובא לעיל בדברי ר' חיים ויטאל. זה ביאור דברי הגמרא (קידושין ס"ה ע"ב):

לא איברו סהדי אלא לשקרי.

הדרך הישרה היא שכל אדם נאמן בדבריו על מעשיו. רק כאשר יש בעיה וחשש של שקר, משתמשים בעדים.

דבר שבידו של אדם הרי הוא כבעלים עליו, ונאמנותו על הדבר נובעת מבעלות זו.

בדברי הר"י מיגאש יש ביאור נוסף בענין (שו"ת הר"י מיגאש, קפ"ו):

ראובן רצה לעלות לארץ ישראל ונדר שלא יאכל בשר ולא ישתה יין עד שיעלה לארץ ישראל חוץ משבתות וימים טובים. יורינו רבינו אם ראובן זה עבר בהיותו נודר ואם יש לו בו היתר אם לאו.

תשובה. מי שנדר זה עבר על דברי תורה, וכל יום שהוא עומד בנדרו הוא עובר וחוטא נפשו, והתורה לא התירה לאדם שיצער עצמו, ואין הפרש בין מי שמצער נפשו או מי שמצער חבירו. ולסיבה זו אין האדם חייב במה שמודה על עצמו במה שהוא חייב מיתה או מלקות, כמי שהוא חייב במה שמודה על עצמו ממון. וכבר אמרו ז"ל במה שאמר הכתוב בנזיר "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", וכי באיזו נפש חטא, אלא שציער עצמו מן היין. ואם נקרא חוטא מי שציער עצמו מהיין בלבד, כל שכן שיקרא חוטא מי שהוא מצער עצמו מן היין ומן הבשר. והראוי שישאל בנדר זה לחכם מומחה ויתיר אותו לו או לג' תלמידי חכמים ואף על גב דאינם מומחין, והפתח שיפתח לעצמו הוא שאם היה יודע שהתורה לא תתיר לו זה לא היה נודר. ויודיעו את הנודר הזה מה שאמרו רז"ל על הנודר שהוא כאלו בנה במה, והמקיימו כאלו הקריב עליה קרבן, וראוי מהר להודיעו זה וישאל על נדרו ויותר לו כפי מה שגזרה התורה, וכן הלכתא.

המצער עצמו הרי הוא כמצער את חברו. כשם שפשוט שאסור לו לאדם לצער את חברו - כך אסור לו לצער גם את עצמו. מדוע אסור לאדם לצער את חברו? כיון שהוא איננו בעלים על חברו. מכאן שגם האיסור לצער עצמו נובע מכך שאין האדם בעלים על גופו. שני חידושים יש, אפוא, בדברי הר"י מיגאש.

א. עצם יחסו לגוף האדם ולממונו. גופו של אדם איננו ברשותו, ואילו ממונו הוא ברשותו. יש כאן חידוש בעצם המושג "בעלות". אף שגופו של האדם הוא ברשותו ובאחריותו - אין הוא בעלים עליו. הגוף הוא כלי ביד עצמותו של האדם, שהיא ה"אני" הפנימי שלו. הממון, לעומת זאת, הוא של האדם. האדם הוא בעלים על ממונו. תפקיד האדם הוא לרומם את המציאות ולהוציאה אל הפועל (בראשית א', כ"ח):

וַיִּכְרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְשֶׁהָ
וּרְדוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ.

היציאה של המציאות אל הפועל היא דרך הבעלות של האדם על רכושו.
ב. נאמנות. ההלכה ש"הודאת בעל דין כמאה עדים דמי" - נובעת מהעובדה שאדם בעלים
על ממונו. ההלכה ש"אין אדם משים עצמו רשע" - נובעת מהעובדה שאין אדם בעלים על
גופו.

לאור דברי הר"י מיגאש והרא"ש ניתן להגדיר, שיש שני סוגים של נאמנות. יש נאמנות
אובייקטיבית, והיא נאמנותם של עדים, ויש נאמנות סובייקטיבית, הנובעת מאחריותו של
האדם על הדבר.

בעלותו של אדם על ממונו מקנה לו נאמנות, אך אין זו נאמנות כמו שיש לעדים, אלא
נאמנות ב"מסלול" שונה. לא מצד ידיעתו האובייקטיבית את העובדות אנו מאמינים לו,
אלא מצד בעלותו על הדבר.

מדברי הר"י מיגאש והרא"ש עולה הגדרת הביניים אותה אנו מבקשים.
דבר שבידו של אדם, הרי הוא כבעלים עליו, ובעלות זו מקנה לו נאמנות. הודאת בעל דין
מתקבלת כיון שבידו לתת. אין זו התחייבות במובנה המלא, אלא נאמנות, הנובעת מיכולתו
של האדם לתת ממונו - מבעלותו על ממונו⁸. הבנה זו היא בבחינת "עושה שלום" בין
הבנת "קצות החושן" לדברי מוהר"י ן' לב. מצד אחד מדובר כאן בנאמנות של האדם, אך
מקורה של הנאמנות היא בבעלותו של האדם על הממון.

ישוב השאלות

הגדרה זו מיישבת את השיטות השונות.
על דבריו של הרב שאלנו, מן הביטוי "הודאת בעל דין כמאה עדים", המלמד כי בנאמנות
עסקינן, ולא בהתחייבות.

אכן, לאדם יש נאמנות, אך לא נאמנות אובייקטיבית, אלא נאמנות מכח בעלותו על הממון.
הגדרה זו מבררת הגמרא בתירוץ: "מאי ממון - קנס". כדי לחייב אדם בקנס יש צורך
בנאמנות אובייקטיבית, כפי שעולה מן הפסוק: "אשר ירשיעון אלהים", המלמד כי רק בית
הדין, מתוך בירור העובדות, יכול להרשיע את האדם בקנס. על כן מיעטו חכמים מפסוק
זה: "פרט למרשיע את עצמו", שכן לאדם אין נאמנות אובייקטיבית ביחס לעצמו, ועל כן
אינו יכול לחייב עצמו בקנס. נאמנותו של האדם ביחס לעצמו היא מכח בעלותו, דבר שלא
שייך בקנס - "אין אדם משים עצמו רשע".

⁸ יש להדגיש, כי אין זה מיגו - מיגו שיכול הוא לתת, נאמן הוא אף כשלא נתן. "קצות החושן" בדבריו מעלה
אפשרות זו ודוחה אותה. כאן המדובר הוא בכך שהעובדה שבידו לתת מעניקה לו בעלות, ומכוחה יש לו
נאמנות.

עוד שאלנו מן התוספתא, האומרת שהודאת בעל דין כמאה עדים רק כשטענו והודה, אבל אם הודה מעצמו יכול לחזור בו (שאלה ב).

על פי דברינו הדברים מבוארים. בצורה פשוטה יש לומר, שנאמנותו של אדם היא רק ביחס לעצמו, מכח בעלותו על ממונו, אך אינו יכול להיות נאמן בדברים הנוגעים לאחרים. כאשר טענו התובע, הרי הודאתו נוגעת רק לעצמו, אך כאשר מודה מעצמו, הודאתו נוגעת גם לזולתו, ועל כן אינו נאמן.⁹

על מנת לעמוד על הבנה מעמיקה יותר של העניין, נקדים ביאור בדבריו של הרמב"ם (ספר המצוות, מצות עשה רמ"ו):

מצוה רמ"ו היא שצונו בדין טוען ונטען, והוא אמרו ית' "על כל דבר פשע וגו' אשר יאמר כי הוא זה", ולשון מכילתא: "כי הוא זה" - עד שיוודה במקצת, ובזה הדין יכנס כל מה שהוא נופל בין בני אדם מן התביעות קצתם על קצתם שיכנס בהם ההודאה והכפירה...

במה נצטוונו במצוה זו? הרי יש מצוה נפרדת למנות דיינים (עשה קע"ו), ומצוה על היודע לדון לעשות זאת (עשה קע"ז), ומצוות נוספות הנוגעות לסדרי הדין. כללי המשפט של דיני ממונות הם, לכאורה, חלק ממצוות הדיינים ואינם מצוה בפני עצמה. מהו, אפוא, הציווי המיוחד למצוה זו?

מצוה זו מגדירה אימתי חלה חובה על בית הדין להזדקק לדברי בעלי הדין. רק כאשר יש "טוען ונטען" - יש חובה לדון. כאשר אדם טוען את חברו והוא כופר הכל - אין כל זיקה ביניהם, וטענה של האחד - "טוען" - בלא שיש "נטען", איננה יוצרת דין¹⁰. לאור זאת מובן, שכאשר הודאת בעל דין באה מתוך תביעה, הרי שהיא יוצרת זיקת טוען ונטען, ועל כן יש לדון במשמעותה - האם היא ראייה, ועל כן אמרו שהיא "כמאה עדים". אך כאשר אדם מודה מעצמו - אין זה יוצר זיקת טוען ונטען. יש כאן רק נטען בלא טוען, ועל כן אין משמעות לדבריו מבחינת הדין, ולא מתייחסים לאמירתו כ"מאה עדים" - אין עדים בלא דין.

מובן גם מדוע לא אמרה הגמרא קל וחומר ממלקות (שאלה ג). העובדה שאינו יכול לחייב עצמו מלקות אינה מלמדת דבר על נאמנותו ביחס לממונו, שהרי על גופו אינו בעלים ועל כן אינו יכול לחייב עצמו, ובממונו הוא בעלים, ויתכן שיהיה נאמן. דין מלקות אינו שייך כלל לשאלת נאמנותו של אדם, ועל כן לא ניתן ללמוד ממנו קל וחומר.

⁹ הדים לסברא זו יש לראות בדברי מהר"י אבוהב המובאים בשיטה מקובצת כאן: "ויש לומר שהמקשה היה בדעתו שהקל וחומר לא היה על שאינו מחייבו ממון במקצת אלא בענין אחר כמו אם אדם אחד אמר אני מחוייב אלף זהובים לפלוני והעדים אומרים אינך חייב לו כלום דחיישינן לקנוניא שעשו ביניהם כדי שלא יטרפו הלקוחות". היכולת לעשות קנוניא מכח הודאתו היא סימן לכך שלהודאה יש השלכות על זולתו, ועל כן אינו נאמן בכך.

¹⁰ ע"י על כך בהרחבה בשיעור "מצות טוען ונטען", עמ' 387.